

Anna Gmeyer

---

---

Manja

De vriendschap van vijf kinderen

Roman

Cossee  
Amsterdam

## Vijf nachten

HEINI

Luid sloeg de koekoeksklok in de hal van pension Heinzinger, Luisenstrasse 4. Tien slagen. Ze waren in alle kamers te horen. Maar er waren slechts weinig gasten thuis op dit tijdstip. De meesten hingen rond op straat, in bioscopen of in de kroegen van de stad, die met ongehoord elan aan iedereen liet zien en voelen dat de oorlog voorbij was – gewonnen of verloren, maar in elk geval voorbij; dat het lente was, de lente van 1920 en dat men de schade wilde inhalen van de vier jaar waarin lachen een misdaad was en plezier zondig. De straten baadden in het licht, schreeuwende neonreclames hechtten zich met weerhaken in het brein van de voorbijgangers, prenten hun namen van bars en benen van danseressen in, en wie de cocktails niet kon betalen en de vrouwen niet kon kopen, wist tenminste dat ze te koop waren en waar. Overdaad, verspilling van licht, geen schaarse lampen in donkere straten, door spookachtige kappen afgeschermd tegen vijandige vliegtuigen.

Het was dus geen wonder dat er maar in één kamer van het pension licht brandde. Een kamer die eruitzag als alle andere, met een behang met purperrode rozen en groene papegaaien op alle vier muren en een geelkoperen bed onder een roze hanglamp, waaraan rode pluchen kwastjes waren genaaid, van dezelfde pluche waarmee de sofa was bekleed en die over de tafel en het bed lag, en waarvan ook de gordijnen waren gemaakt, die nieuwsgierige mensen van de overkant beletten naar binnen te kijken.

Op elke baan van het behang keert het patroon van de purperen rozen zesmaal terug en dat van de papegaaien vijf en een half keer. Acht banen, dus achtenveertig rozen en vierenveertig papegaaien op elke muur, beurtelings beginnend met rozen of papegaaien. Alleen door de beide ramen en de kast valt er een stuk van het behang weg. Dus niet achtenveertig maal vier is honderdtweënnegentig rozen en honderdzesenzeventig papegaaien. Als je de kast zou verschuiven moet daarachter hetzelfde

patroon tevoorschijn komen, door de bescherming van de kast niet vershoten, versleten en stoffig. Maar dat is waarschijnlijk alleen te zien met Kerst, Pasen en Pinksteren tijdens de grote schoonmaak.

Hanna Cornelius loopt naar de kast, pakt hem vast om hem van de muur af te schuiven. Maar dan houdt ze verschrikt op en trekt haar handen terug. Zo word je dus gek. Twee stappen naar de tafel, twee terug en naar het bed. De bloemen op het behang tellen, je verdiepen in de kleinste details van de lelijkheid om je heen. Luisteren naar elk geluid, naar elk getoeter van auto's, elke stem. Wachten tegen beter weten in, tegen alle waarschijnlijkheid in. Maar wachten met elke vezel van je wezen.

Ze kan beter in bed gaan liggen of zich op zijn minst uitkleden. Ze gaat op de rand van het bed zitten, maakt haar veters los, pakt een krant en legt hem weer weg. In de spiegel tegenover haar zit een meisje in een witzijden bloes, waarvan twee knoopjes los zijn, en een gladde, zwarte rok, met een wit gezicht omlijst door donkerblond haar. Het meisje zit roerloos en heeft één schoen in haar hand.

Beneden gaat de buitendeur open. Hanna springt op. Met één schoen in de hand, de andere aan haar voet, loopt ze naar de deur en luistert. Er komen voetstappen de trap op, ze gaan voorbij. Er wordt een sleutel in het slot gestoken, een deur gaat open. Stilte. Niets. Weer getoeter van een auto, de diepe lach van een man. De lamp begint te schommelen door de voetstappen in de kamer boven haar. Achter de muur klinkt zacht gemurmel van de waterleiding. De klok slaat kwart over tien. Weer gaat de buitendeur open. Je hoort stemmen. Een vrouw giechelt en wordt terechtgewezen door de man die bij haar is. Hij fluistert zo hard dat je elk woord door de muur heen kunt verstaan. 'Schreeuw niet zo! Moet iedereen soms weten dat ik een meisje meeneem naar mijn kamer?' Lopen op tenen, de trap kraakt. Dan wordt het weer stil. En uit de muren en meubels, van straat en van de trap dringen geluiden door die als spelden in haar zenuwen prikken, zich als giftige pijlen in haar vlees boren, het behangpatroon danst, de kast kraakt alsof hij uit zijn voegen zal barsten.

Twee stappen naar het bed, gaan zitten, opstaan. Twee stappen naar de tafel, naar de deur en terug. En naar de kast. De ene helft van de voorkant is een spiegel. Hanna blijft ervoor staan. Ze heeft geen kleur, geen glans op haar gezicht; haar ogen zijn dof, haar huid is slap, haar neus is rood van het huilen alsof ze te veel heeft gedronken. Drinken, huilen. Wijn, wenen. Onsamenhangend flitsen de gedachten door haar lege hoofd. Geen wonder dat niemand iets van haar wil weten. Geen wonder dat Ernst Heide-

mann in de trein naar huis zit, geen wonder dat hij haar niet aantrekkelijk vindt – want al het andere wat hij zei zijn smoesjes, onzin en zelfbedrog. De schotwond in zijn longen, dat hij niet gezond genoeg zou zijn en dat het tegenwoordig voor een jonge arts zo goed als onmogelijk is om een baan te vinden en dat hij voorbestemd zou zijn om alleen te leven. Het gordijn beweegt. Tikte daar iets tegen het raam? Als hij nu eens beneden op straat stond en omhoogkeek naar het raam? Hij zou nooit 's nachts iemand wakker durven maken. Hij zou nooit aanbellen. Misschien staat hij wel op straat. Het zou kunnen. Het is mogelijk. Vast!

Ze schuift het gordijn opzij, doet het raam wijd open en buigt voorover. De straat ligt in het halfduister. Een paar armetierige jonge kastanjeboomen staan met hun sprookjesachtig verlichte groen in het schijnsel van de gaslantaarns. Een meisje trekt een hond achter zich aan, een paartje kruipt weg in het donker van een portiek. Verder is de straat verlaten. Natuurlijk is hij verlaten. Hoe zou hij anders dan verlaten zijn? Ze heeft Ernst Heidemann vanmiddag zelf immers naar de trein gebracht. Ze heeft hem een hand gegeven – ze hadden allebei handschoenen aan. Ze keek langs hem heen, maar weet toch nog precies elke trek van zijn gezicht. Afscheid. Geen afscheid voor weken. Ze heeft in de lange jaren dat ze elkaar kennen al zo vaak afscheid van hem genomen; moeilijk afscheid tijdens de oorlog. Maar nu is het een afscheid voorgoed.

Halfelf. Ze gaat op het bed zitten. De kussens zijn warm. Onmogelijk om te gaan liggen. Het bed is niet fris, al is het pas verschoond. Een hotelbed van een derderangs pension, twee platte kussens die met de lelijke kantrandjes tegen elkaar aan liggen. Je ziet de gezichten van handelsreizigers, kantoorbedienden en aanstaande leraren voor je, zoals ze daar met halfopen mond op die kussens liggen te slapen, naast een vreemde vrouw, naast hun eigen vrouw, of een meisje dat ze hebben meegebracht en dat ze drie minuten tegen zich hebben aangedrukt, voordat ze naast haar liggen te snurken. De groene papegaaien zijn in tweeën gesneden door de hoek van de muur.

In tweeën. Niet meer twee, ook niet alleen, maar in tweeën, in tweeën. Haar hart doet pijn. Niet bij wijze van spreken. Het doet echt pijn... Het is gebroken. Een stap naar de tafel. Een sigaret. Het doosje is leeg. Te laat om nog te bellen. Wat zal er gebeuren? Wat zou er moeten gebeuren? Er hangt een kalender aan de muur. Vijfentwintig mei, donderdag. Een heel gewone dag, niets bijzonders. Je hebt verdriet. Er zijn belangrijker dingen op de wereld. Veel ergere dingen zijn er tegenwoordig, nu er mensen

op straat neervallen en kinderen verhongeren. Wat denk je eigenlijk wel? Wat heeft jouw verdriet te betekenen in de wereld? Een dag, een gewone dag. Donderdag vijftwintig mei, en morgen is het vrijdag zesentwintig mei. En dat is goed zo. Juffrouw Cornelius zal haar lessen geven. Heel rustig zal ze achter de piano zitten, heel rustig zal ze zeggen: Cis. En piano. En pedaal. En alles zal zijn zoals altijd. Nee. Zo zal het niet zijn. Leugen. Zelfbedrog. Het is waar dat er hongersnood heerst en dat de wereld in brand staat en dat alles verandert. En toch heeft iedereen recht op zijn eigen wanhoop, ook al is dat het enige recht dat hij heeft.

Goed. Wat dan? Van de eerste verdieping springen? Dan breek je hoogstens een been en kom je in het ziekenhuis terecht, derde klasse. Daar geneest het en alles blijft bij het oude, alleen loop je ook nog mank. Je ophangen aan het gordijnkoord? Dat breekt vast. Want het is versleten, net als alles in pension Heinzinger. Onzin. Flauwekul. Je bent vijftwintig jaar, je hebt veel meegemaakt, bent volwassen, je verdient je brood en je moet blijven leven. De klok slaat kwart voor elf. Waarom eigenlijk? Voor wie? Achtenveertig rozen en vierenveertig-en-een-halve papegaai. Waarom weten mensen niet, waarom geven ze niet toe dat liefde een ziekte is, een ernstige, gevaarlijke, sluipende ziekte met koorts? Erger. Want voor zieken heb je dokters, verpleegsters, ziekenhuizen. Waarom bouwen ze geen ziekenhuizen voor mensen die ziek van liefde zijn? Grote, witte, stille gebouwen, waar ze genezen van de koorts, de duizelingen, de hartenpijn en de koude rillingen? Waar ze het bed moeten houden tot ze gezond zijn en als genezen ontslagen worden, rustig, bevrijd en dankbaar glimlachend.

De meneer boven haar schenkt waswater in. Hij stoot met de lampetkan tegen de kom. Hij gorgelt. Ze hoort het water dat hij uitspuugt in de lege emmer vallen. Een prettig idee dat ze een nette meneer boven zich heeft. Nu loopt hij heen en weer. De lamp schommelt bedenkelijk. Dan kraakt boven het bed. De meneer is klaar voor de nacht.

Als je een schot in je long hebt gehad, heb je des te meer iemand nodig die voor je zorgt. 'Het kan elke dag terugkomen.' Alles kan terugkomen. Maar Ernst Heidemann komt niet meer terug, want die zit in de trein en zal haar schrijven dat hij een goede reis heeft gehad en met Kerst en op haar verjaardag zal hij een groet sturen, omdat ze van jongs af aan met elkaar bevriend zijn.

Deze dag is een keerpunt. Er zijn niet veel van zulke beslissende momenten. Van hier uit lopen de draden die het net van hun leven zullen

vormen. Van deze dag hangt het af of wat je aanraakt goud is of pek. De meneer boven hoest ziekelijk en verwijtend.

Er gebeuren geen wonderen. De poorten springen niet open zoals in sprookjes. Mensen komen niet terug op het moment dat alle deuren van een vreemd hart voor hen openstaan, momenten dat je elkaar begrijpt zonder iets te zeggen, elkaar omhelst zonder elkaar aan te raken. De stenen spreken niet en de sterren komen niet naar beneden. Je bent alleen in pension Heinzinger, Luisenstrasse 4, en alleen zal je blijven, wat er ook gebeurt, of je mannen hebt of niet, of je je aan allemaal geeft of ze allemaal afwijst, alleen blijf je.

Elf uur. Elf keer koekoek en weer doet iemand de buitendeur open. Zinloos om te luisteren. Onzinnig om ineen te krimpen van schrik. Ze weet weliswaar niet wie daar naar boven komt, maar ze weet heel goed wie er niet naar boven komt. Er gebeuren geen wonderen. Deuren springen niet open.

‘Neem me niet kwalijk,’ zegt iemand beneden, ‘ik ben mijn sleutel vergeten. Vindt u het goed als ik met u meeloop?’ Een vergissing. Het klopt niet. Het is niet de stem van Ernst. Verbeelding. De hele avond hetzelfde waandenkbeeld. Een andere stem antwoordt aarzelend en nasaal: ‘Ik weet echt niet of ik dat wel kan doen. Er is tegenwoordig zoveel onbetrouwbaar volk op pad. Nee maar... maar dat is toch...’ De indringer schijnt helemaal niet te luisteren naar wat de ander zegt. Zijn voetstappen komen de trap al op. Ongeduldige voetstappen. Ze staan stil voor Hanna’s deur. Ja, beslist voor haar deur. Maar de man klopt niet aan. Hij staat daar maar en houdt de deurklink vast, diezelfde klink die Hanna aan de binnenkant vasthoudt, en het duurt heel lang voor ze opendoet. De verontwaardigde heer is intussen de trap opgerend. ‘Neemt u me niet kwalijk,’ begint hij, en hij kijkt dan stomverbaasd naar de vrouw, die roerloos in de deuropening staat, zwijgend, als versteend van blijdschap, in volmaakte schoonheid van de betovering van haar roerloze gezicht, waarover, zonder dat ze een spier vertrekt, en terwijl de lippen zich openen tot een glimlach, langzaam de tranen druppelen en verdwijnen in de halsopening van haar zijden bloes.

‘Neemt u me alstublieft niet kwalijk,’ zegt de man alleen maar, hij duwt Ernst Heidemann de kamer binnen en doet de deur achter hem dicht. Dan loopt hij, zonder dat hij het zelf in de gaten heeft, op de tenen van zijn ouderwetse schoenen door de gang naar zijn eigen kamer.

De man en de vrouw in de kamer staan daar nog en geen van beiden

zegt iets. Heidemann houdt haar ijskoude handen in de zijne. Iedere andere liefkozing zou te veel zijn. Ze staan bij de tafel onder de roze lamp in de sjofele kamer, waar de sfeer hangt van onfrisse mensen en vluchtige liefde, ze staan op een berg midden in een eindeloze uitgestrektheid van lucht en zee. Geluk heeft een melodie die lijkt op het verre suizen dat je hoort als je een schelp tegen je oor houdt. Het heeft gewicht en valt in trage druppels. Je zwijgt in zijn tegenwoordigheid, als een gelovige in de kerk. Een wonder is niet het onverwachte, dat wat niet te voorzien was. Het wonder is dat dat wat je verwachtte, waar je vurig en diep naar verlangde gebeurt op het ogenblik waarop je het verwacht.

‘Ik was bang dat je me eruit zou gooien, Hanna. Echt. Dat je zou zeggen: Hoe haal je het in je hoofd hier midden in de nacht binnen te stappen?’

‘Ja?’ Ze veegt met de rug van beide handen de tranen van haar gezicht en neemt zijn hoofd in haar handen. ‘Wat ben je toch dom. Zo dom! Zoals altijd.’ Opeens zijn er geen woorden meer. Haar lachende gezicht raakt het zijne. Zijn ogen zijn zo dicht bij de hare dat ze in elkaar overvloeien tot één groot blauw oog op zijn voorhoofd. Dan omhelst hij haar met beide armen – in een hand houdt hij nog steeds zijn tas – en kust heel zachtjes haar vochtige, wonderlijk lichte ogen, haar hals, haar wangen en haar mond.

‘Je tas!’ Hanna krijgt geen adem want zijn mond laat de hare niet los. ‘Zet je tas toch neer!’ Met haar rechterhand strijkt ze over zijn haar, dan pakt ze zijn hoed en gooit hem met een boog op het bed. Zonder haar los te laten laat hij zijn tas achter haar rug met een plof op de grond vallen. Meteen wordt er een paar keer hard tegen het plafond geklopt en begint de hanglamp weer te schommelen. In de verontwaardigde en verder onverstaaanbare woordenvloed die volgt, zijn de woorden ‘onhebbelijk’ en ‘ongehoord’ te verstaan.

Zonder elkaars lippen los te laten, lachen ze als kleine kinderen en in haar mond zegt hij: ‘Ongehoord!’ Dan worden ze plotseling ernstig. Hij laat haar los, kijkt haar open en rustig aan en zegt zacht: ‘Ik blijf bij je.’ Het is geen vraag, meer het vaststellen van een feit en zij antwoordt, terwijl ze hem met opgeheven gezicht aankijkt: ‘Natuurlijk.’

De lamp schommelt nog steeds. Boven kraakt het bed. De meneer gooit zich beledigd van de ene kant op de andere.

‘Je zult wel moe zijn, lieveling. Laten we gaan slapen. Morgenochtend kun je me alles vertellen.’

Wonderlijk hoe dat kleine toneelspelletje helpt, om te doen alsof ze een oud echtpaar zijn dat al jaren elke dag naast elkaar in bed ligt, alsof hij haar man is die terugkomt van een reis, en nog wonderlijker dat het de waarheid is.

Heel langzaam en rustig knoopt ze haar witte bloes open en gaat op het bed zitten om schoenen en kousen uit te trekken net als iedere avond. Maar in elk van die dagelijkse bewegingen is spanning en vreugde, in hun oor klinkt het ruisen van de schelp, de muziek van het geluk. Bruiloft, hoogtijdag.

Ook hij begint zich uit te kleden, niet sneller dan anders, zonder haast, in diepe rust. Het is geen avontuur, geen roes. Hier is het werkelijke. Achter de muur murmelt de waterleiding. Iemand trekt de wc door. Voor hen is er alleen hun liefde. Zij hebben geen lentebos met jong beukengroen nodig, of een lichtende vijver met waterlelies en rustig voortglijdende zwanen, geen bloeiende zomerweide. Pension Heinziger, Luisenstrasse 4.

Ze kijken elkaar aan met ogen die donkerder zijn dan anders. Ze staan een seconde bewegingloos en wachten even, zoals mensen die heel hard hebben gelopen in een onweer nog even stilstaan als ze voor de drempel van hun huis zijn aangekomen om te genieten van de zekerheid van het licht en de warmte die op hen wacht als ze de deur opendoen. Het ruisen van de schelp bruist als de branding in hun oren. Ze genieten van het moment van het naderen, dat voorbij is als ze elkaar hebben bereikt.

En dan is de aanraking en de nabijheid meer dan alles goed als thuiskomen en vreemd en verschrikkelijk als de dood. Dan voltrekt zich het grote wonder van de werkelijkheid dat twee mensen één zijn en zich verenigen in het ogenblik dat ze helemaal voor elkaar openstaan en volkomen ontvankelijk zijn voor elkaar.

Die nacht, toen de schoot van een vrouw vruchtbare aarde was, niet verdroogd en dor, niet versteend, verkild en verbruikt, werd er een jongen verwekt. Ze noemden hem later Heini.

#### FRANZ

Bijna op hetzelfde tijdstip in diezelfde nacht werd in dezelfde stad Frieda Meissner wakker doordat haar dochtertje Mariechen, dat in een kinderbedje aan het voeteneinde van het echtelijk bed lag, schreeuwde in haar



slaap. De moeder was eraan gewend dat het kind een lichte slaper was. Ze tilde, zonder haar ogen open te doen, alleen haar hoofd even van het kussen en zei: 'Wat is er, Mariechen?'

'Moeder, een zwarte beer!' antwoordde het slaperige, huilerige kinderstemmetje.

'Er is geen zwarte beer. Het is nacht. Ga maar weer lekker slapen.' Daarmee leek het kind gerustgesteld te zijn. Nog een paar keer klonk er een zucht en het geluid van het kleine kinderlijfje dat onrustig in bed woelde, maar toen werd het stil, op de regelmatige, diepere ademhaling van het kind na. Maar Frieda zelf kon, hoewel ze haar ogen dicht hield, de slaap niet meer vatten. Het matras naast haar was nog leeg, Anton Meissner zat in de kroeg. De beide avonden dat hij naar zijn stamkroeg ging, woensdag en zaterdag, ging zij zo vroeg mogelijk naar bed, meteen na de kinderen, om te genieten van een paar uur ongestoorde slaap zonder het trompetterende gesnurk van haar man, waaraan ze ondanks negen jaar huwelijk nog steeds niet gewend was en waarvan ze altijd nog wakker schrok.

Ze zal zo wel weer in slaap vallen. Zo meteen. Gewoon nergens aan denken. Wat kostte de boter ook alweer? Vijfenzestig of vijfenzeventig? En zou hij niet bederven met die hitte? Ze had de botervloot in koud water moeten zetten. Zal ze nog opstaan? Maar dan kan ze haar slaap die nacht wel vergeten. Dan ligt ze tot morgenvroeg wakker, en om halfzeven moet ze Tilde wekken zodat die op tijd op school is en zichzelf vooral op tijd de kamer weer op orde kan brengen. Want haar man houdt er niet van als er nog sporen van te zien zijn dat Tilde in de eetkamer slaapt. Daar wordt nooit van gerept. Ze doen net alsof er ergens nog een kinderkamer is, zoals het hoort, door een lange gang van de voorkamer gescheiden. Ook Mariechen slaapt officieel maar tijdelijk bij haar ouders, omdat ze zo zwak is. Daarom mag er niet één kledingstuk in de eetkamer rondslingeren en moet over de bank de gladgestreken ribfluwelen spreid liggen, en daarop, netjes in het gelid, de drie groene kussens. En als Anton Meissner een kindersokje op een stoel ziet rondslingeren, dan loopt hij eropaf alsof het een ratelslang is, houdt het omhoog en zegt: 'Hoe komt er een kindersok in de eetkamer?' Op zo'n ochtend komt de melk er bij Mariechen weer uit en haalt Tilde op school een vier.

Niet denken nu. Als je denkt, slaap je niet. En slaap is als een goede, warme jas waar je je in kunt hullen; een mooi, diep dal in het onherbergzame gebergte van haar dagen. Er schijnen mensen te zijn die graag

wakker worden. Frieda Meissner hoort daar niet bij. De eieren worden weer duurder; ze komt niet rond als de eieren duurder worden en de prijs van het meel misschien ook nog omhooggaat. 'Ik begrijp niet wat jij met het geld uitvoert, Frieda!' Hoe vaak heeft ze die zin niet gehoord. Eén keer heeft ze erop geantwoord, fel en kwaad: 'Ik héb er geen hoed voor mezelf van gekocht!' Maar één keer, en daarna nooit weer. Ze zal het rode opgezwollen gezicht met de rode adertjes in het oogwit en de stem van Anton Meissner op die middag nooit vergeten. 'Wou je soms beweren dat ik mijn gezin niet onderhoud? Dat ik je niet vaak genoeg geld geef?!' had hij geschreeuwd. En na elke zin had hij met zijn vuist op tafel geslagen als een hamer. Nee, sinds die tijd antwoordt ze niet meer op die vraag. Slapen, niet denken. Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven, acht. Dan gaat de voordeur open en ze drukt haar gezicht in het kussen. Ze kan nog een keer tot tien tellen, een, twee, hij doet het licht aan en hangt zijn jas aan de kapstok, drie, dophoed erboven, vier, hij knipt het licht uit en doet de deur van de eetkamer open, vijf, zes, zeven, hij loopt tastend door de eetkamer langs de muur, waar alleen het buffet staat, niet aan de kant van de bank waar hij tegen het slapende kind kan aanstoten, dat daar immers niet slaapt. De stoelen staan zo ver mogelijk onder de tafel geschoven, zodat hij zich daar niet aan kan stoten. Het is te hopen dat hem niets in de weg staat. Nee, het gaat goed. Acht, de slaapkamerdeur gaat open, negen, zijn hand tast naar de lichtschaakelaar, tien, draait hem om: licht prikt door haar oogleden, maar ze houdt haar ogen dicht. Het kind draait zich onrustig om in bed. Hij keert zijn vrouw de rug toe en fluit wat voor zich uit, terwijl hij, zittend op de stoel, zijn veters losmaakt, kreunend vooroverbuigt en eerst de ene en dan de andere schoen, niet zonder moeite, van zijn voeten trekt. Ze gluurdt angstig naar hem door een spleetje tussen haar oogleden. Het hemd wordt langzaam uit de riem getrokken, een streep wit, vet vlees wordt zichtbaar. Dan, helder verlicht, het grote oppervlak van de voorovergebogen, vlezige rug, de harige armen, en nu het hemd eroverheen getrokken is, komt het hoofd weer tevoorschijn op de brede, sterke rode nek. De hand met de korte vingers krabt in het stekeltjeshaar, terwijl hij luidruchtig en voldaan geeuwt. Ooit was er een dag dat de kersenvossen bloeiden. Witte, geurige bloesems tegen een diepblauwe lucht. Een heel eiland vol zulke bloesems; daar voeren ze stroomopwaarts naartoe met een boot waarop een kapel speelde. Zij zaten onder die bloesems op houten banken. Anton was in uniform, zijzelf had haar lichtblauwe jurk aan – waaruit ze later jurkjes voor Tilde en Mariechen heeft gemaakt, die ze,

na ze eerst zondags te hebben gedragen, nu nog steeds naar school aan hebben. ‘Heut geh ich zu der Frieda’ had de kapel gespeeld. En toen had Anton onder de houten tafel in haar hand geknepen en vlak bij haar oor gefluisterd: ‘Ik ook, als ik mag.’ En zijn ogen hadden geschitterd...

‘En, Frieda?’ Ze veert overeind en doet haar ogen open. Zijn brede, rode hand ligt op haar arm onder het witte kantrandje. Hij heeft zijn nachthemd met de blauwe boord aan. Hij heeft er twee met rood en twee met blauw. Hoe vaak heeft ze die niet gewassen, gestreken, versted. Zijn gezicht is rood, zijn ogen glanzen, de sabelhouw op zijn wang gloeit als een wijnvlek. Hij kijkt naar haar zoals ze erbij ligt, het dunne, blonde haar in een vlecht, waarvan het puntje over de rand van het kussen hangt. Het kleurloze, vermoeide gezicht, de verbitterde mond met de smalle lippen, de lange bedroefde neus, die hem aan een kippensnavel doet denken, de wijd opengesperde blauwe ogen met de witblonde wimpers waar hij ooit verliefd op is geweest. Hij doet het licht uit. De vrouw trekt de deken tot haar kin en vouwt haar handen over haar buik. ‘Was het gezellig, Anton?’ vraagt ze snel.

‘Geweldig, de stemming zat er goed in! We hebben eens goed gezegd waar het op staat, ook politiek. Nou ja, laat ook maar, dat begrijp jij toch niet.’ Hij is in bed gaan liggen; het kraakt. Meissner lacht voor zich uit: ‘Er gebeurde nog iets heel grappigs. Terwijl wij bij elkaar zitten en Von Pless tekeergaat over die jodenbende, wie denk je dat daar de kroeg in komt? Mijn collega, Rosenstock! Loopt naar de tap, bestelt een glas bier en heeft ook nog het lef om naar onze tafel toe te komen. Maar we hebben hem eens even goed op zijn nummer gezet. Daar stond-ie met uitgestoken hand – en geen één die keek, we deden net alsof hij lucht was. Geen woord, snap je? Hij was zo wit als een doek, zeg ik je. Hij draaide zich om en liep de deur uit.’

‘Rosenstock?’ vraagt Frieda Meissner ontzet. Ze kent hem, de gezette, goedgehumeurde man; hij is vertegenwoordiger bij dezelfde firma als haar man, maar – volgens Meissner door zijn valse kruiperij – een veel betere verkoper, die driemaal zoveel bestellingen binnenbrengt dan haar man en die de rechterhand is van de chef.

‘Rosenstock?’ bouwt Meissner haar geërgerd na. ‘Ja, wie anders? Waarom vraag je dat zo stom?’

‘Maar als hij het nou aan je chef vertelt? Die heeft toch zoveel met hem op?’

‘Laat-ie het hem maar vertellen! Hij doet z’n best maar. Mijn zegen

heeft-ie,' schreeuwt Meissner, maar hij kalmeert meteen weer. Hij is in een opperbeste stemming en laat zich niet uit zijn humeur brengen. Hij steekt een hand naar haar uit. Maar Frieda's handen liggen gevouwen onder de deken op haar buik.

'Wat zit je toch altijd te sippen. Altijd maar zeuren en zeiken, hè, Friedelchen? Terwijl een man thuis toch behoefte heeft aan een beetje lachen, een beetje gezonde vrolijkheid. Nou, zeg je niks? Altijd janken, altijd verdrietig! En dan moet je het als man ook nog leuk vinden om naar huis te gaan!' Frieda slikt het antwoord in dat op haar lippen ligt.

'Hoor je wel wat ik zeg, Frieda, of ben je ook nog doof soms?'

'Ik hoor het, Anton,' fluistert ze met droge lippen.

'Als ik jou weer eens wil horen lachen, moet ik je zeker kietelen, hè?' En grinnikend begint hij zijn inval uit te voeren. Zijn hete bieradem strijkt over haar gezicht. Hij trekt de deken weg en tast onder haar nachthemd naar haar oksel.

'Lachen! Kom op, lach eens eventjes!' Verstard ligt ze erbij, de knieën tegen elkaar gedrukt, verkrampd in weerloze ellende.

'Lachen!' zijn andere hand tast naar haar buik.

'Anton, laat me, laat me alsjeblieft!' haar stem klinkt verstikt, geluidloos; hij houdt het voor lachen.

'Stel je niet zo aan! Wees eens een beetje aardig tegen je man! Nou, Frieda?' Ijskoude rillingen gaan over haar rug. 'Nou, Frieda?' dat klinkt al dreigend. Maar alles op de wereld, alleen dát niet. Mariechen heeft nieuwe schoenen nodig, Tilde moet schoolboeken hebben, de kliniek kost geld, en dan heb je nog een hulp in de huishouding nodig. Alles liever dan dat! Haar magere lichaam wordt hard als een plank onder de greep van zijn handen. Dat maakt hem woest, maar tegelijk windt het hem op, het verzet van dat anders zo apathische, gewillige lichaam.

'Je wilt niet? Je moet niks van je man hebben? Tegenstribbelen, hè? Je lijkt wel een maagd.' Hij giechelt weer.

'Je bent me nog een stamhouder verschuldigd, Frieda, begrepen?' En terwijl hij die woorden met toegeknepen mond in haar afwijzende gezicht sist, trekt hij haar handen uit elkaar en pakt de tegen elkaar gedrukte knieën beet. Hij doet haar pijn. Zij geeft toe – zoals altijd.

Toen, negen jaar geleden, bloeiden de kersen. Nu bloeien er geen kersen meer. Ze moet mevrouw Binder vragen, die kent een kruidendrankje dat helpt. Lieve god, als het weer een meisje wordt? Hoe hij keek toen Mariechen geboren werd! Lieve god, zoveel slechte vrouwen hebben te

genwoordig geen kinderen. Ze zondigen en krijgen geen kinderen. Lieve god, geen kind. Is dat zondigen? Zondigt ze nu? 'Heut geh ich zu der Frieda'... En de kersen bloeiden, witte bloesems...

Anton Meissner ademt weer rustig, draait haar zijn rug toe en valt meteen in slaap. Frieda ligt klaarwakker, roerloos te luisteren naar het getrompetter van haar man alsof het de bazuinen van het laatste oordeel zijn. Ze durft niet stil te blijven liggen, mevrouw Binder zei: als je beweegt, krijg je geen kind. Daarom beweegt ze stilletjes onder de dekens haar benen heen en weer, op en neer, op en neer. Tot ze het, met tranen van vermoeidheid in haar ogen, weer opgeeft, zoals altijd, en in slaap valt.

En uit deze omhelzing van liefdeloze begeerte en weerloze angst, kwam een zoon voort, die Franz werd genoemd.

#### HARRY

De laatste gasten verlieten de villa van *Kommerzienrat* Hartung. Het trapenhuis baadde in licht, dat niet direct fel in je oog scheen, maar volgens de laatste mode vanuit matglazen vierkanten tegen het plafond werd geprojecteerd. Er stonden nog twee heren naast de gastheer, die met een sigaar in de mond de laatste anekdote opdiste. Zijn smoking, van de duurste stof, door een geraffineerde kleermaker aangemeten, vermocht de ronding van zijn buik niet te verdoezelen en hem een sportiever figuur te geven. Als een zwarte kolos stond hij daar bij de trapleuning. Uit zijn glinsterende oogjes, die bijna verdwenen in de kussentjes van zijn wangen, straalde het plezier om de grap, waarom hijzelf het allerhardst lachte. De beide heren kenden de mop allang, maar lachten toch. Von Adrian, die, asblond en slank, naast de gezette heer des huizes bij de trapleuning stond, bewoog alleen zijn lippen, zonder dat de nerveuze, onrustige uitdrukking uit zijn ogen verdween. De oudere man, professor en directeur van het stedelijk ziekenhuis, lachte luidkeels.

'Kostelijk!' Zijn vingers met kortgeknipte nagels speelden met zijn baard. Hij wilde graag naar huis, naar zijn jonge vrouw, die hij verontschuldigd had wegens ziekte, omdat hij geen zin had haar mee te nemen naar deze parvenu's. Maar hij had zijn voornemen, de eigenlijke reden waarom hij was gekomen, nog niet uitgevoerd, en de hele avond zou verspild zijn als hij dat nu niet alsnog deed.

‘Ik heb trouwens nog een belangrijk verzoek aan u, *Herr Kommerzienrat*,’ begon hij zonder overgang. ‘Daar heb ik tijdens dit schitterende feest nog helemaal geen gelegenheid voor gehad.’

‘Hoeveel?’ vroeg Hartung met een knipoo.

‘U bent geweldig, Kommerzienrat! U laat zich niets wijsmaken.’ Hij lachte weer. ‘Het gaat om het ziekenhuis, dat staat er niet zo best voor. De subsidies van de staat, afijn, daar weet u alles van. En nu had ik aan u gedacht als redder in nood.’

‘En, hoeveel had u gedacht?’ vroeg Hartung botweg.

‘Dat laat ik over aan uw bekende edelmoedigheid.’

Hartung fronste zijn voorhoofd. Edelmoedigheid was het duurst. ‘Stuur morgen maar iemand naar de bank,’ zei hij, ‘dan schrijf ik een cheque.’

‘Duizendmaal dank,’ riep de professor enthousiast en stak zijn hand uit. Hartung hield hem even vast.

‘En de volgende keer,’ zei hij met een ironisch glimlachje, ‘hoop ik dat uw vrouw niet ziek is. Tot ziens, beste vriend.’

De professor antwoordde niet meteen, hij had een paar tellen nodig om zich te hernemen. ‘Zeker,’ zei hij, terwijl hij zijn hoed en handschoenen pakte, ‘en groet uw mooie vrouw van mij.’ Toen gaf hij Von Adrian een hand en liep snel naar de deur.

Adrian bleef nog. Hartung bood hem een sigaar aan. Hij bedankte en nam een sigaret uit zijn eigen etui. Zijn vingers trilden. Hartung beet het puntje van zijn sigaar af en stak hem op. Hij wachtte. Hij had geen reden om de ander tegemoet te komen, wat het ook kon zijn wat hij van hem wilde. Hij gaf hem vuur en bracht zijn gezicht met de brandende sigaar dicht bij dat van Adrian. In een onbedwingbare afkeer, een oncontroleerbare, fysieke walging deinsde Adrian even terug toen Hartungs gezicht het zijne bijna aanraakte. Hartung glimlachte. Op hetzelfde moment schoot hem te binnen hoe Adrian zich na het diner over zijn vrouw had gebogen om haar een vuurtje te geven en het glimlachje waarmee zij hem bedankte. Hij zweeg en trok aan zijn sigaar. Geen vinger zou hij uitsteken om het gemakkelijker te maken voor dat voornamen heerschap, dat letterlijk misselijk werd van zijn nabijheid en toch telkens terugkwam, stil, nerveus, onberispelijk elegant in een smoking, die duidelijk niet nieuw was. Goede manieren, dacht Hartung, terwijl hij de ander zonder een zweem van gêne taxeerde. Hysterisch, hoogmoedig, niet dom. Hij dacht aan de blik waarmee Adrian hem had aangekeken toen hij voor het eerst kennismaakte met zijn vrouw, alsof hij er een verklaring voor moest vinden dat

Hilde echt Hartungs vrouw was. Dat alles amuseerde hem. Maar als zijn gast nu niet voortmaakte, zou hij weer onverrichter zake vertrekken, want Hartung had geen zin om de hele nacht hier op de trap te staan.

‘Ik heb een zakelijk voorstel dat ik aan u zou willen voorleggen, meneer Hartung.’ Hij vermeed de titel; hij vond het kruiperig die te gebruiken. Hij sprak heel zacht.

‘Een zakelijk voorstel?’

‘Onze familie bezit een landgoed, Bucheneck, twee uur buiten de stad, zo’n veertig hectare.’ Hij was even stil en bevochtigde zijn lippen. ‘Ik zou graag een hypotheek nemen.’

‘Hm.’ Hartung maakte een smakkend geluid en keek Adrian aan. ‘Een tweede hypotheek.’

‘Uiteraard!’ stoof Adrian op en zijn gezicht werd rood tot aan de asblonde slape.

‘Uiteraard,’ herhaalde Hartung. Hij blies de rook door zijn neus. ‘U zei: een zakelijk voorstel. Een tweede hypotheek is alleen aantrekkelijk voor degene die hem opneemt. Laten we man en paard noemen. U hebt schulden, verplichtingen, u wilt dat ik u help.’ Adrian wilde antwoorden, maar Hartung gaf hem geen kans.

‘Wacht even,’ zei hij. ‘U wilt natuurlijk geen verplichtingen aan mij hebben! Geen filantropie tussen ons; een zakelijk voorstel, meneer Adrian.’ Hij liet het woordje ‘von’ weg, net zoals Adrian met zijn titel deed.

‘Maar ik heb zo’n gevoel dat ik wel iets aan u kan hebben. Als u morgen om tien uur op de bank komt, zal ik zaken met u doen – ook al krijg ik er waarschijnlijk spijt van. Tot ziens, goedenacht.’

‘Ik zal erover denken,’ zei Adrian, en met een stram, militair buiginkje herstelde hij de afstand tussen hem en Hartung. ‘Staat u me toe dat ik afscheid neem.’

‘Zeker, waarde Adrian, tot morgen dan maar.’ Ze gaven elkaar geen hand.

Nu stond Max Hartung alleen in de verlichte hal, en in de driedelige aankleedspiegel zag hij drie keer, van voren, van rechts en van links, Max Hartung. De blauwachtig zwarte, geschoren rechter- en dito linkerwang, de grote oren met de toefjes haar erin en de faunsmond met de gelige tanden. Nee, knap is hij niet, dat staat vast. Des te prijzenswaardiger dat hij het zover heeft geschopt. Want bij zijn geboorte had niemand dat kunnen voorzien. Ze hebben met fikse tegenzin een plaatsje in de wereld voor hem ingeruimd, móéten inruimen. Al noemen ze hem nog zo vaak een

zwendelaar, een gemene uitzuiger, een oorlogswinstmaker. Hij weet wel wat voor aardige dingen zijn gasten elkaar over hem toefluisteren als ze naar huis gaan, maar toch is er niet een die het waagt de volgende keer een uitnodiging af te slaan. Die gedrilde marionetten met hun manieren die elke chimpansee kan leren, als je maar genoeg moeite doet. Hij heeft geen manieren. Daar heeft hij geen tijd voor gehad. Want als je de zoon bent van de Joodse klokkenmaker Samuel Hamburger en een dochter van een christelijke meubelmaker uit Wilna, van wie beide families onverdraagzaam en wraakzuchtig elke poging verijdelden die zijn schuchtere vader ondernam – dan heb je geen tijd voor manieren. Dat is een deel van zijn jeugd dat Max Hartung zorgvuldig voor anderen verbergt, maar waar hij zelf graag aan denkt om niet te vergeten welke weg hij heeft afgelegd en hoeveel kracht en intelligentie daarvoor nodig waren.

Hij loopt de met grijs vilt beklede trap op, kauwt op zijn sigaar en opent op de eerste verdieping de deur van de salon. In het voorbijgaan werpt hij een blik op het grote portret aan de blauwgrijze muur, het enige schilderij dat in de kamer hangt. Het stelt een blonde vrouw voor met blauwe ogen in een treurig nonnengezicht. ‘Mijn moeder,’ zegt Hartung alleen maar als mensen vragen wie er op dat schilderij staat, dat zo is geschilderd en opgehangen dat het iedereen moet opvallen. Een beroemde schilder heeft het gemaakt naar een portretje van de fotograaf uit Wilna van Samuel en Mathilde als bruid en bruidegom. De kunstenaar schilderde in plaats van het sluike haar een kapsel met goudblonde krullen, in plaats van de brede werkhandsen, die onbeholpen over de borst gevouwen lagen, een smalle hand met een kostbare ring, verder gaf hij haar platte, onopvallende figuur vrouwelijke rondingen en trok haar een japon aan waar de arme vrouw haar hele leven zelfs niet van had durven dromen. Alleen haar gezicht, hoewel ook geflatteerd en mooier gemaakt, had iets van de uitdrukking van de monastieke verstildheid en de kinderlijke angst die het tot haar vroege dood had behouden. Hartung liep nooit langs het schilderij zonder er minstens bij wijze van groet even een blik op te werpen. Van zijn vader, Samuel Hamburger, hing er nergens in huis een portret.

Hartung kleepte zich uit in zijn slaapkamer. Langs de lange muur van zijn grote, witgeschilderde kamer waren touwladders, een rekstok en een boksbal aangebracht. Hij gebruikte ze nooit. Maar ze waren er, hij kon trainen wanneer hij maar wilde. Hij pakte een groene pyjama uit de kast, besprenkelde die met lavendelwater en ging in hemd en op pantoffels naar de badkamer.